

समकालीन साहित्य पूर्णाङ्क (३१-४०) मा प्रकाशित

रचनाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा

सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत

एम.ए. नेपाली दोस्रो वर्षको

दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ

प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

विष्णुप्रसाद पौडेल

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

२०६९

शोध निर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्घाय अर्न्तगत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभागको स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र श्री विष्णुप्रसाद पौडेलले समकालीन साहित्य पूर्णाङ्क (३१-४०) मा प्रकाशित रचनाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरो निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । निकै लगनशीलता र परिश्रमपूर्वक तयार पार्नु भएको यस शोधकार्यबाट म पूर्ण सन्तुष्ट छु र यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस नेपाली विभाग समक्ष प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

मिति २०६९/०३/२४ गते

.....

श्री भानु घिमिरे

त्रिभुवन विश्वविद्यालय
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस

प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्व विद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस अन्तर्गत नेपाली विभाग स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षका छात्र श्री विष्णुप्रसाद पौडेलले एम.ए. नेपाली दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत गर्नु भएको समकालीन साहित्य पूर्णाङ्क (३१-४०) मा प्रकाशित रचनाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र उक्त प्रयोजनका लागि उपयुक्त रहेकाले स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

	नाम	हस्ताक्षर
१ विभागीय प्रमुख	रमेशकुमार भट्टराई	.....
२ शोध निर्देशक	भानु घिमिरे	.....
३ बाह्य परीक्षक	प्रा. राजेन्द्र सुवेदी	.....

मिति :- २०६९/ ०३ / २८

कृतज्ञता ज्ञापन

प्रस्तुत शोधपत्र त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्घाय-अन्तर्गत स्नातकोत्तर तहको नेपाली विषयको दसौं पत्रको प्रयोजनार्थ तयार पारिएको हो । अनुसन्धान आफैँमा एउटा महत्त्वपूर्ण, जटिल एवं गम्भीर कार्य हो । यसलाई समयमा पूरा गर्नको लागि निरन्तरको परिश्रम र मेहनतको आवश्यकता रहेको हुन्छ । सानो होस् वा ठूलो विषय, अनुसन्धान एकलो व्यक्तिबाट मात्र सम्पन्न हुन सक्दैन । यसका लागि धेरैको सहयोग, सल्लाह, सुझाव, प्रेरणा, आदिको अत्यन्त आवश्यकता पर्दछ । यसैगरी **समकालीन साहित्य पूर्वाङ्क (३१-४०) मा प्रकाशित रचनाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन** शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्दा मैले धेरै व्यक्तिहरूबाट विभिन्न तवरले अमूल्य सहयोग र सरसल्लाह पाएको छु, अतः सहयोगी सबैप्रति कृतज्ञ छु ।

सर्वप्रथम शोधपत्रलाई व्यवस्थित रूपमा सम्पन्न गर्न सहयोग गर्ने यस शोधपत्रका शोध निर्देशक आदरणीय गुरु श्री भानु घिमिरेले आफ्नो अति व्यस्त समय उपलब्ध गराएर बेलाबेलामा अमूल्य सुझाव समेत दिई मार्ग निर्देशन गर्नु भएको हुँदा यसका निमित्त म उहाँप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । यसैगरी शोधपत्र तयारीका क्रममा शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी शोधकार्यलाई अगाडि बढाउन सहयोग गर्ने तत्कालीन विभागीय प्रमुख श्री तुलसीमान श्रेष्ठलाई पनि म हृदयतः कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु । यसरी नै शोधकार्यका क्रममा बेलाबेलामा आवश्यक सुझाव प्रदान गर्नुहुने तथा यस शोधपत्रलाई स्वीकृति प्रदान गर्नु हुने आदरणीय गुरु तथा विभागीय प्रमुख श्री रमेशकुमार भट्टराईप्रति कृतज्ञ छु साथै गुरुवर्ग र प्रशासनिक कार्यमा सहयोग गर्ने रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पसका कर्मचारीप्रति हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यसैगरी मलाई यस संसारमा जन्म दिई हुर्काएर शिक्षाको सुनौलो घामतर्फ अग्रसर हुन सदैव प्रेरणा प्रदान गर्नुहुने पूज्य पिता श्री लालमणि पौडेल तथा माता सरस्वती पौडेलप्रति सभक्ति नतमस्तक छु । उहाँहरूको माया प्रेरणा र सहयोग नै मेरो सफलताको कारक हो भन्ने विश्वास मैले लिएको छु । यसरी नै अध्ययन-अनुसन्धानका क्रममा मनसा, वाचा कर्मणा सहयोग गर्ने प्यारा भाइ माधवप्रसाद पौडेल र बुहारी विमला पौडेललाई हृदयदेखि नै धन्यवाद दिन चाहन्छु । साथै अध्ययन-अनुसन्धानका लागि घरायसी वातावरण मिलाइदिने

मेरी प्यारी जीवन सङ्गिनी विन्दु पौडेल, छोरा विदुर तथा दिदी भिनाजु एवं भाइ सबैलाई धन्यवाद भन्न चाहन्छु ।

यसै गरी अध्ययनका क्रममा सामग्री उपलब्ध गराई विशेष सहयोग गर्ने त्रि.वि.केन्द्रीय पुस्तकालयलाई धन्यवाद दिन्छु । प्रस्तुत शोधपत्रको शुद्ध टङ्कण गर्ने मुकुन्दमणि गौतम तथा बेलाबेलामा बिदा स्वीकृत गरी अनुसन्धानका लागि सहयोग गर्ने मेरा सहकर्मी मित्र तथा विद्याविनोद मा.वि.का प्र.अ. लक्ष्मण खनाल पनि धन्यवादका पात्र हुनुहुन्छ । यसरी नै आ-आफ्नो क्षेत्रबाट सहयोग गर्नुहुने विद्याविनोद मा.वि. का सबै शिक्षक शिक्षिका मित्रहरूलाई पनि धन्यवाद भन्दछु ।

अन्त्यमा समकालीन साहित्य पूर्णाङ्क (३१-४०) मा प्रकाशित रचनाहरूको विश्लेषणात्मक अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विभाग शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति समक्ष पेश गर्दछु ।

त्रि.वि. दर्ता नं- ६-३-४०-१६२१-२००७

परीक्षा क्रमाङ्क- ४००००७

मिति : २०६९/०३/२४

.....
विष्णुप्रसाद पौडेल

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस
प्रदर्शनी मार्ग, काठमाडौं

चिह्न प्रयोग तथा संक्षेपीकृत शब्दसूची

चिह्न प्रयोग	अर्थ
...	केही अंश छोडिएको
/	वा , अथवा
—	योजक
संक्षिप्त रूप	पूर्ण रूप
अ.	अङ्क
अनु.	अनुवाद / अनुवादक
एम्.ए.	मास्टर्स अफ आर्ट्स
चौ.स.	चौथो संस्करण
छै.स.	छैटौँ संस्करण
डा.	डाक्टर
ते.स.	तेस्रो संस्करण
द्वि.स.	द्वितीय संस्करण
दो.स.	दोस्रो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पृ.	पृष्ठ
व.	वर्ष
सम्पा.	सम्पादक
सा.प्र.	साभ्ना प्रकाशन

विषय सूची

मुखपृष्ठ

शोध निर्देशकको मन्तव्य

स्वीकृति पत्र

कृतज्ञता ज्ञापन

संक्षेपीकृत शब्दसूची

पहिलो परिच्छेद

शोध परिचय

क्र.सं. शीर्षक	पृष्ठ सङ्ख्या
१.१ शोध शीर्षक	१
१.२ शोध प्रयोजन	१
१.३ विषय परिचय	१
१.४ शोध समस्या	२
१.५ शोधको उद्देश्य	२
१.६ पूर्वकार्यको विवरण	३
१.७ अध्ययनको औचित्य र महत्व	३
१.८ अध्ययनको सीमाङ्कन	३
१.९ सामग्री सङ्कलन विधि	३
१.१० शोधविधि	४
१.११ शोधपत्रको रूपरेखा	४

दोस्रो परिच्छेद

नेपाली पत्रपत्रिका प्रकाशनको परम्परामा समकालीन साहित्य को प्रकाशन

२.१ विषय प्रवेश	५
२.२ नेपालमा पत्रपत्रिका प्रकाशनको थालनी	५
२.३ चरण विभाजन र विकास प्रक्रिया	६
२.३.१ आरम्भदेखि २००७ सालसम्म	७
२.३.२ २००७ सालदेखि २०१७ सालसम्म	११
२.३.३ २०१७ सालदेखि 'समकालीन साहित्य' प्रकाशनसम्म	१७

२.४ समसामयिक सन्दर्भ र 'समकालीन साहित्य' पत्रिकाको प्रकाशन	२६
२.४.१ 'समकालीन साहित्य' पत्रिकाको नामकरण र दर्ता	२६
२.४.२ 'समकालीन साहित्य' पत्रिकाको उद्देश्य	२७
२.४.३ 'समकालीन साहित्य' पत्रिकाको सम्पादन, मुद्रण, प्रकाशन र वितरण	२८
२.५ निष्कर्ष	२८

तेस्रो परिच्छेद

समकालीन साहित्य (३१-४०) मा प्रकाशित रचनाहरूको विवरण

१. उपन्यास	३०
२. उपन्यासअंश	३०
३. कथा	३०
४. कथाको कथा	३५
५. कथा-समय : कथा	३५
६. कथा-समय : कथासम्बन्धी कथाकारहरूको अवधारणा	३५
७. कथा-समय : समीक्षा	३६
८. कुराकानी	३६
९. क्रान्ति-कथा	३७
१०. खोजीनिधि	३७
११. चिन्तन/मन्थन	३८
१२. नाटक	३८
१३. निबन्ध	३९
१४. पत्र-साहित्य	४०
१५. पुस्तक समीक्षा	४१
१६. भाषा	४२
१७. मत-अभिमत	४२
१८. यात्रा संस्मरण	४३
१९. रम्य रचना	४३
२०. विशेष लेख/विविध	४४
२१. विश्वसाहित्य	४४
२२. व्यक्ति-व्यक्तित्व	४५
२३. समालोचना	४६
२४. सर्जक र सिर्जना	४८
२५. सर्वेक्षण	४९
२६. संस्मरण	४९
२७. स्मृतिमा रेखिएका छालहरू	५०
२८. हास्यव्यङ्ग्य	५१

चौथो परिच्छेद

समकालीन साहित्य पूर्णाङ्क (३१-४०) मा प्रकाशित रचनाहरूको विश्लेषण	
४.१ विषय प्रवेश	५३
४.२ समकालीन साहित्य पूर्णाङ्क ३१-४० मा प्रकाशित रचनाको विश्लेषण	५४

४.२.१ कथाको विश्लेषण	५५
४.२.२ नैबन्धिक रचनाको विश्लेषण	६९
४.२.३ समालोचनात्मक रचनाको विश्लेषण	७६
४.२.४ विशेष लेख र विविध शीर्षकका रचनाको समीक्षा	८२
४.२.५ चिन्तन / मन्थन शीर्षकका सामग्रीको समीक्षा	८३
४.२.६ कथाको कथा शीर्षकका सामग्रीको समीक्षा	८५
४.२.७ सर्वेक्षण शीर्षकका सामग्रीको समीक्षा	८५
४.२.८ नाटक तथा एकाङ्कीको विश्लेषण	८८
४.२.९ कुराकानी/अन्तर्वार्ताको विश्लेषण	९१
४.२.१० स्मृतिमा रेखिएका छालहरूको विश्लेषण	९४
४.२.११ व्यक्ति र व्यक्तित्व शीर्षकका सामग्रीको समीक्षा	९७
४.२.१२ भाषा र व्याकरण शीर्षकका सामग्रीको समीक्षा	९८
४.२.१३ विश्व साहित्य शीर्षकका सामग्रीको समीक्षा	९९
४.२.१४ उपन्यास/उपन्यास अंशको विश्लेषण	१००
४.२.१४.१ उपन्यास अंशको विश्लेषण	१०१
४.२.१४.२ उपन्यासको विश्लेषण	१०३
४.२.१५ मत अभिमत शीर्षकका रचनाको समीक्षा	१०६
४.२.१६ पुस्तक समीक्षाहरूको समीक्षा	१०६
४.२.१७ सर्जक र सिर्जना शीर्षकका रचनाको समीक्षा	१०८
४.२.१८ खोजीनिधि शीर्षकका रचनाको समीक्षा	१०९
४.२.१९ कथा समय : कथा समीक्षा तथा कथा विविध शीर्षकका रचनाको समीक्षा	११०

पाँचौं परिच्छेद

उपसंहार

५.१ शोध निष्कर्ष	११४
५.२ सम्भावित शोध शीर्षक	११७
सन्दर्भ सामग्री सूची	११९-१२१
(क) पुस्तक सूची	११९
(ख) शोधपत्र सूची	१२०
(ग) पत्रिका सूची	१२१

तालिका सूची

तालिका नं	शीर्षक	पृ.सं.
१	उपन्यास	३०
२	उपन्यासअंश	३०
३	कथा	३०
४	कथाको कथा	३५
५	कथा-समय : कथा	३५
६	कथा-समय :कथासम्बन्धी कथाकारहरूको अवधारणा	३५
७	कथा-समय : समीक्षा	३६
८	कुराकानी	३६
९	क्रान्ति-कथा	३७
१०	खोजीनिधि	३७
११	चिन्तन/मन्थन	३८
१२	नाटक	३८
१३	निबन्ध	३९
१४	पत्र-साहित्य	४०
१५	पुस्तक समीक्षा	४१
१६	भाषा	४२
१७	मत-अभिमत	४२
१८	यात्रा संस्मरण	४३
१९	रम्य रचना	४३
२०	विशेष लेख/विविध	४४
२१	विश्वसाहित्य	४४
२२	व्यक्ति-व्यक्तित्व	४५
२३	समालोचना	४६
२४	सर्जक र सिर्जना	४८
२५	सर्वेक्षण	४९
२६	संस्मरण	४९
२७	स्मृतिमा रेखिएका छालहरू	५०
२८	हास्यव्यङ्ग्य	५१